

מעדני כת

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת משפטים תשפ"ב שנה שלישית גליון 124

בענין גר שמל ולא טבל אם מצווה על שביתת בנו הגוי

יבואר דמל ולא טבל אע"פ שלכל התורה הרי הוא כגוי מ"מ הוא מצווה על שבת

ויש לדון עוד נפק"מ באיסורא דשביתת בנו, דהנה יש חידוש גדול בשו"ת בנין ציון ח"א ס' צ"א. ובעש"ת אבני נזר יו"ד ס' שני"א סק"ד דאף שאמרו חכמים דמל ולא טבל כאילו לא מל, מ"מ מחוייב הוא בשמירת שבת.

דבגמ' בשבת דף פ"ז איתא דעל שבת נצטוו ישראל כבר במרה, והרי טבילה לא היה אלא קודם מות תורה, א"כ ע"כ דלענין שבת סגי במילה בלבד בלי טבילה, והוא גזיה"כ מיוחדת לענין שבת, אף דלכל התורה הרי הוא כגוי, דהא אמרי' דהמל ולא טבל כאילו לא מל, וכן מוכח מהכתובים שכבר קיימו ישראל שבת קודם שבאו להר סיני, שהרי עניין המן שעליו נאמר עד אנה מאנתם ה' קודם שבאו לסיני, וע"כ דלענין שבת סגי במילה בלבד בלי טבילה ויל"ע אם חילל שבת נענש כישראל, דהא אכתי הוא גוי או דלמא לענין שבת הרי הוא כישראל.

יבואר דהמל ולא טבל אע"פ שבנו הוא גוי גמור מ"מ הוא מצווה על שביתתו

ומעתה יש לדון אם גוי זה שמל ולא טבל נשא אשה נכרית ונולד לו בן האם הוא מצווה עליו על שביתת בנו, דהנה אף שבנו זה הוא גוי גמור, מ"מ הרי הוא חשיב בנו, דהא הוא מתייחס אחריו, כמו שאמרו בגמ' ביבמות דף כ"ג ע"א דגוי איתי להי חיים וכדכתיב בלאדן בן בלאדן והדרימון בן טבריימון וכן אמרו בקידושין דף י"ז ע"ב דגוי יורש את אביו דבר תורה, וא"כ כיון דלענין שבת אביו מחוייב בשבת, ומכלל איסורי שבת הוא גם שלא יעשה מלאכה ע"י בנו, א"כ יהיה מחוייב שלא יעשה בנו מלאכה.

ואף דהיה מקום לומר דרק על איסורי מלאכה נצטוו במרה ולא בשאר דיני השבת, וכמו כן על שביתת בנו שאינו איסור מלאכה י"ל שלא נצטוו במרה. ואם נימא הכי, לא יהיה מוכח ממרה דמל ולא טבל מחוייב בכל דיני השבת, אלא כי אם כמה שנצטוו גם במרה שהוא רק באיסורי מלאכה, אבל בשביתת בנו לא יהיה מחוייב.

גירות, וכה עשו השומעים למשמעתי והלכו אצל הגר והגידו לו בשמי כן בש"ק לאחר תפלת המנחה, וכן עשה כי כתב איזה אותיות. ויהי ביום המחרת כאשר נשמע הדבר בעה"ק ת"ו פה צווחו עלי חכמי ספרד וחכמי אשכנזים ה"ו על דבר חדש הלז אשר לא נשמע מעולם אחרי שכבר קבל עליו כל המצוות בשעת מילה וכבר נימול ועומד ומצפה בכל יום לטבול לכשתרפא שיהי' מותר לו לחלל, וכש"כ שיהי' עליו חיובא ומצוה לחלל ש"ק, והמה זוכרים כמה גרים שנימולו פעה"ק ת"ו ולא נשמע כזאת, ומנין לי לחדש דבר אשר לא שערם הראשונים, והשבת להם אולי מקום הניחו לי להתגדר בו. ועל זה השיב הבנין ציון שהוא מחוייב בשמירת שבת כמו שמצינו במרה שנצטוו על השבת אע"פ שלא טבלו עדיין.

בס' פחד יצחק אגרות וכתבים ס' נ"ו כ' ביאור נחמד בהא דהוצרך הכתוב להזכיר שכבר נצטוו על השבת במרה, שהרי בדברות שניות נאמר כאשר צויתך והיינו במרה, דמאי נפק"מ יש בזה, וכ' לדברי האבני נזר והבנין ציון הרי יש נ"מ בהא דנצטוו על השבת כבר במרה, שמל ולא טבל חייב בשבת, ולכא' היה מקום לדחות דבריהם ולומר שמכיון שנתחדשה שבת בסניי ניתנה תורה ונתחדשה הלכה, ששבת דידן מופקעת מגר שמל ולא טבל, ומעתה בענין דוקא גמר גירות לענין שבת, ולהכי הוצרך הכתוב לומר "כאשר צו"ך" והיינו כאשר נצטוו במרה, לומר שגם אחרי שבת דסיני נשאר עדיין שבת דמרה, ונ"מ לענין מל ולא טבל.

כתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך וגו', וכ' רש"י בשם המכילתא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת קטנים וכו'. ומהכא ילפינן דאיכא איסור בשבת שבנו יעשה מלאכה עבורו וכמו שנתטינו בלאו דמחמר אחר בהמתו שעושה מלאכה עבורו הכי נמי נצטוו לשבות במלאכת בנו שעושה עבורו, ומהאי טעמא נמי אמרו בגמ' בשבת דף קכ"א ע"א קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך.

והקשו האחרונים דלמאי איצטריך הך איסור דשביתת בנו תיפול"ל דאסור שבנו יעשה מלאכה עבורו משום איסור ספיה, דילפינן בגמ' ביבמות דף קי"ד ע"א מקרא דלא תאכילום האמור לגבי דם ושרצים וטומאות כהן להזהיר גדולים על הקטנים, וה"ה לכל איסורי תורה ומ"ש שנצטוו בשבת על איסור בנך.

ובאחיזר ח"ג ס' פ"א ס"ק כ"ג הביא תירוץ ע"ז בשם הגר"ח, (באחיזר שם כתב בזה"ל ושמעתי מאלופי ומיודעי הגאון ר' חיים מוולאזין, וכידוע שכוונתו להגר"ח מבריסק ולא לבעל נפש החיים כמו שראיתי שטעה בספר אחד) דבאמת בכל ספיית איסור מלאכה לבנו יש בזה איסור גם מחמת לאו דלא תאכילום, אלא דמשום הלאו דלא תאכילום לא הוי אלא איסור בעלמא וכשאר איסורי תורה, משא"כ משום לא תעשה מלאכה אתה ובנך הוי איסור דשבת, ומבואר ביבמות דף ו' ע"א דאיסורי דשבת חמירי שנעשה בהם מומר לכל התורה, וא"כ איכא נפק"מ בהך איסורא דשביתת בנו, דהעובר על זה נעשה מומר לכל התורה כולה ככל איסורי שבת.*

והנה מבואר בדברי הגר"ח דפשיטא ליה דהא דהמחלל שבת נעשה מומר לכל התורה כולה הוא בכל איסורי שבת, ואפילו בלאוי דשבת, ולא רק באיסורי שבת שחייבין עליהם כרת, וכן מבואר ברש"י ביבמות דף ו' ע"א דגם על לאו דמחמר העובר עליו נעשה מומר לכל התורה כולה. וכ"כ בפתיחת תשובה יו"ד ס' ב' סק"ח בשם משנת חכמים.

אך הפרי מגדים (בפתיחה להל' שבת ד"ה נסתפקתי) כ' להסתפק בזה, אם רק בדבר שחייבין עליו כרת או סקילה נעשה מומר לכל התורה, או אפילו בלאו גרידא נעשה מומר, ויעוי' באחיזר הג"ל שתמה עליו מד' רש"י הנ"ל דמפורש בדבריו דאפילו בלאו גרידא נעשה מומר, וכד' הגר"ח.

* וידוע שהגר"ח הורה כן להלכה למעשה, שאירע בעיר בריסק שבשבת אחת נקרע העירוב, והגר"ח הזהיר את בני העיר שלא לטלטל, ואשה אחת לא שותה לבה לדברי הגר"ח, וטלטלה ע"י בנה הקטן את סיר החמין שהי' מונח אצל האופה, והגר"ח הזהירה שזה לאו דאוי' של אתה ובנך, והמשיכה במעשיה, והגר"ח שלח לבעלה שידע שדינה כמומר וינהי' יין נסך.

² ובבנין ציון כ' כן אודות המעשה המפורסם שהיה בירושלים בשבת גר שמל ולא טבל, ואחד מן הרבנים הורה לו שהוא חייב לעשות מלאכה כדי שלא יהא גוי ששבת, דהא מל ולא טבל כאילו לא מל וא"כ הוא אכתי גוי גמור, וצווחו עליו רבני ירושלים שמעולם לא שמענו כן, וגר שמל ולא טבל נוהג כישראל ושומר שבת, ואין למחות בידו, אך לא נתפרש הטעם בזה, ושלח הרב הג"ל מכתב לבנין ציון, והשיבו שמחוייב הוא לשמור שבת.

וה"ל המכתב, ילמדנו רבינו בעובדא דאתא לידן פעה"ק ירושלם ת"ו יום ג' כ"ג לירח אדר שני שנת תר"ח העבר לפ"ק נימול א"י אחד שבא הנה ממדינת מאראקא לשם גירות בפניו בד"צ דקהל אשכנזים ה"ו, וקיבל עליו המצות כדון וכדתה"ק, ובש"ק שלאחריו עדיין לא היה נתרפא ממילתו ולא טבל, עודנה הגידו לי לאמר מזירותו במצות איך הוא נוהר בשביתת שבת הגם שהוא עודנו בכלל חולה שאין בו סכנה, ואינו מניח לגוי להבעיר אש בביתו, והשבתי להם לדעתי לא מבעי' שמורת לו לעשות מלאכה בשבת אלא אפילו מחוייב ומוזהר על יום וליילה לא ישבותו וחייב לעשות מלאכה בשבת כ"ז שלא טבל לשם

אך לכא' יש להוכיח מד' הגמ' בשבת דף פ"ז ע"ב בדמורה נצטוו בכל דיני השבת, דבגמ' שם פליגי אמוראי אם כשנצטוו במרה על השבת נצטוו גם על תחומין, או דעל תחומין לא איפקוד, ומשמע דרק על איסור תחומין איכא מ"ד שלא נצטוו במרה, אבל מלבד איסור תחומין נצטוו על כל דיני שבת, ומכללם גם על שביית בנו.

יבואר דנחלקו הראשונים האם במרה נצטוו גם על שביית בנו

ובאמת מצינו שנחלקו בזה, דהראשונים בשבת דף פ"ז ע"ב הקשו אהא דאמרי' שנצטוו במרה על השבת, א"כ כשנצטוו במרה היאך הביאו כליהם בשבת, ותירץ הריטב"א וי"ל שהניחוהו על בהמתם, ואף על גב דהוה להו מחמרים אחר בהמות בשבת, לית לן בה, דכי אמרינן הכא דאתחומין לא איתפקוד הוא הדין דלא איתפקוד במרה על מחמר אחר בהמתו שאין בו כרת ולא מיתה כדאיתא בסוף מכילתין (לק' קנ"ד א') **דלא איתפקוד במרה אלא על מלאכה שיש בה כרת**. עכ"ל. וכ"כ בחי' הר"ן וי"ל נתנום ע"ג בהמתם והיו מחמרין אחריהם, שלא היו מצווין על שביית בהמתם ולא אלאו דמחמר, וכי אמרי' אשבת איפקוד דוקא באיסור שבת שיש בו כרת אבל באיסור לאוין גרידא כגון לאו דמחמר לא איפקוד עכ"ל.

ומבואר דס"ל דלא נצטוו במרה כי אם על איסורי שבת שיש בהם כרת ולא בלאווי גרידא, וא"כ לפ"ז גם על שביית בנו לא נצטוו במרה.

אך בחידושי חתם סופר שם דן בזה מעצמו אם נצטוו במרה גם על שביית בהמות, וכ' לדקדק דגם במרה נצטוו על שביית בהמות, דבדברות אחרונות דכתיב שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ד' אלוקיך, ומפרש בגמ' דהיינו כאשר צוך במרה, כתיב בתר הכי ויום השביעי שבת לד' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגו' ונראה מזה דגם זה נאמר במרה עיי"ש.

יבואר דיש לצדד אפי' בכך גוי מצווה על שבייתו כמו בעבדו

אולם אף לדברי החת"ס שבמרה נצטוו על כל דיני השבת, אכתי יש לדון בזה, דאפשר דאינו מצווה על שביית בנו כי אם בבנו ישראל אבל בבנו שהוא גוי גמור אפשר שאינו מצווה על שבייתו.

אך מסתבר טפי שהוא מצווה על שבייתו, דהא גם על עבד הוא מצווה על שבייתו, ובגמ' נחלקו אם רק עבד שמל וטבל לשם עבדות הוא מצווה על שבייתו, או דכל שהוא קנוי לו בקנין הגוף אף שלא מל וטבל לשם עבדות והרי הוא גוי גמור, מ"מ הוא חשיב עבדו שהוא מצווה על שבייתו, ובשו"ע או"ח ס' ד"ש סע' א' הובא ב' דעות בזה, ובמ"ב שם ס"ק ט"ו כ' בשם הא"ר דלמעשה יש להחמיר כסברא ראשונה, דכל שהוא קנוי לו קנין הגוף חשיב עבדו אף שהוא גוי גמור.

וא"כ ה"נ י"ל לענין שביית בנו אע"פ שבנו הוא גוי גמור, מ"מ מצווה הוא על שבייתו, דלא גרע מעבדו שהוא מצווה על שבייתו אע"פ שהוא גוי גמור.

ולפ"ז א"ש הא דאיצטריך קרא דשביית בנו, דאף דאסור במלאכה כבר משום איסור ספיה שיש בכל התורה כולה, מ"מ נפק"מ בדינא דשביית בנו בהנ"ל שמל ולא טבל דבנו הוא גוי גמור, אך כיון דהוא עצמו לענין שבת חשיב גר ומחוייב בשמירת שבת כמשנ"ת, א"כ משום איסור ספיה ליכא דהא בנו הוא גוי גמור, אך משום שביית בנו הוא אסור שבנו יעשה מלאכה.

יבואר דגר שנתגייר בניו קטנים שנולדו לו בגיותו מעכבים אותו לאכול בפסח מדין עבדיו

אך לכא' אכתי י"ל דלא איצטריך קרא דשביית בנו, דהנה ברש"י ביכמות דף מ"ח ע"א יש חידוש גדול, דגר שנתגייר ויש לו בנים קטנים הם מעכבים אותו לאכול בפסח, ובתוס' שם הקשו עליו, דבנים שנולדו לו קודם שנתגייר אינם חשובים בניו, דהא גר שנתגייר קטן שנולד דמי ואמאי הם מעכבין אותו לאכול בפסח.

¹ אמנם במשך חכמה פ' בא ד"ה וכל עבד נסתפק בזה אם כשנתגייר האב אי יכול למכור בנו לעבד, והביא בשם חתנו בעל הורע אברהם להוכיח דאף כשנתגייר לא פקע זכות האב למכור ע"ש.

ובזכר יצחק ס' א' וס' ב' כ' לבאר דעת רש"י עפ"י מש"כ הרמב"ם בפ"ט מהל' עבדים ה"ב וז"ל וכן מוכר בניו ובנותיו, שנא' מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם, וכל אחד מאלו הרי הוא כעבד כנעני לכל דבר. עכ"ל. ומבואר דבניו של הגוי הם כממונו לכל דבר, והרי הם כשורו וחמורו שיכול למכורם.

ובמנחת חינוך כ' על דברי הרמב"ם וגוף הדבר צ"ע שהתורה נתן רשות לב"נ על בניו ובנותיו, אך בודאי מצא כן הר"מ באיזה מקום הנעלם מאתנו. ובביאור הגר"א יו"ד ס' רס"ז ס"ק ל"ג הביא שבתורת כהנים פרשת בהר פרשה ו' ה"ג איכא דרשא על זה, "וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו" אין לי אלא בניהן ובנותיהן הן עצמן מניין ת"ל מהם תקנו.

ולפ"ז אף דכשנתגייר תו לא הוי בניו כמש"כ התוס' דגר שנתגייר קטן שנולד דמי, מ"מ מעכבים אותו מלאכול בפסח מדין עבדיו, דמילת עבדיו ג"כ מעכבתו מלאכול בפסח, ובני הגוי הרי הם כעבדיו לכל דבר, דהא יכול למכורם.

וכ"כ בקיצור אמרים בחי' חת"ס עה"ת בפרשת בא עה"פ וכי יגור אתך גר וגו' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו, וכ' מאז נתקיימה הא גר שנתגייר קטן שנולד, ואין בניו שלו, ואינו מחוייב למולם, ואיך יעכבוהו מלאכול פסח וכו' ולמ"ד מילת עבדיו מעכבים האדון א"כ ה"נ לא גרע מעבדו, אבל ר"א דלא ס"ל הכי קשיא עכ"ל. ולא ביאר כוונתו דאמאי יתחייב למול את בניו מדין עבדיו, וכי בניו עבדיו הם, אך לפי משנ"ת מד' הרמב"ם מבוואר היטב כוונתו, דכיון שיכול למכור את בניו הרי הם כעבדיו לכל דבר. ויעוי"ש בחת"ס עוד כמה אופנים לישב קושיא זו.

ולפ"ז אי אפשר לומר דאיצטריך קרא דשביית בנו לגר שמל ולא טבל, דתיפול' שאסור במלאכה מדין שביית עבדו, דהא בן הגוי הרי הוא כעבדו כמשנ"ת, וא"כ אכתי קשה דלמאי איצטריך קרא דשביית בנו, הא הך גר שמל ולא טבל אסור במלאכה ע"י בנו מדינא דשביית עבדו.

ואע"פ שגר שנתגייר קטן שנולד וא"כ הרי אין הם בניו, אבל מכל מקום אכתי עבדיו הם, דכמו שממונו לא פקע ממונו ממנו כשמתגייר אע"פ שהוא קטן שנולד הכי נמי כיון שיש לו זכות בבניו למכורם לא פקע ממונו וזכותו מהם גם כשנתגייר.

אולם אכתי י"ל דנפק"מ היכא שמכר את בנו, דתו אינו מצווה עליו מדין שביית עבדו, דהא מכרו, אך מדין שביית בנו שפיר מצווה עליו, דאע"פ שמכרו, מ"מ בנו הוא, ומצווה על שבייתו.

ולפי משנ"ת דבן הגר הרי הוא כעבדו לענין שמילתו מעכבתו מלאכול בפסח, הכי נמי י"ל דהרי הוא כעבדו לענין שביית שבת, שאסור לומר לו לעשות מלאכה בשבת, כמו בכל עבדיו.

יבואר מה שכתבו האחרונים שאע"פ שיכול למכור בניו מכל מקום אינם כעבדיו

ובעיקר מה שנתבאר באחרונים שבן הגר הרי הוא כממונו וא"כ הוא כעבדו, יש מקום לדון בזה, דאפי' שיכול למכור לעבד אבל מ"מ כל זמן שלא מכרו אינו חשוב כעבדו, שהרי האב יכול לקדש בתו לאשה והכי נמי יכול לעשות בנו לעבד אבל אינו עבדו.

ויעיין במקור ברוך חלק ב' סימן מ' שעמד בזה, וז"ל והיה נראה לדון בזה, דהא דעמו"ם מוכר את בנו היינו רק שיש לו זכות למעשי ידיו, אבל מ"מ אין לו עליו זכות עבד, דהא לא עדיף עכו"ם בבנו מיישראל בבתו, וכבר כתב המהרי"ט בחי' בקידושין דף י"ז דאין להבת תורת אמה אצל האב שהרי אינה יוצאה ביובל, ונראה מדבריו דענין זה דהאב זוכה בבתו בממון המכירה ובשאר זכותי ממון וכמבואר בכתובות מ"ז, וגם בידו למכרה לאמה להיות גופה קנוי לרבה כמ"ש התוס' בקידושין י"ט, מ"מ אין הטעם דמשום דגופה קנוי לאביה ועשאתו תורה אצלו הבת כאמה, ולהכי זכי במכירתה ובממונה, דזה אינו, דא"כ אמאי לא תצא ביובל, וע"כ דאצל האב עדיין לאו אמה היא דכ"ז שלא מכרה אף שיש לו זכות המכירה אין זה מועיל לשווי קנינו דאב ורק שיש לו בה זכות ממון, ולפ"ז גם גוי שיש לו זכות למכור בניו ובנותיו מ"מ לא עדיף מזכות ישראל שיש לו בבתו וכל זמן שלא מכרו אין הוא כעבדו, עכ"ל.

וכן יעווי' באבי עזרי פרק י"ג מאיסורי ביאה ה"ז אות ב' דכתב שפשוט שאין להם דין עבד, ורק זכות מטעם אב על מעשה ידיהם, וכמו אב שיש לו מעשה ידי הבת יעו"ש.

יבואר אם גר שמל ולא טבל מחללין עליו את השבת להציל

ולדברי הבנין ציון והאבני נזר אפשר לישב בדברי הש"ך ביו"ד ס' רס"ו ס"ק י"ח וז"ל, כתוב בספר ב"ה וז"ל כ' הרשב"ן בתשובה על הא דתניא אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת שפי' הרז"ה דטעמא משום שהוא דבר שא"א שלא יבא לידי חילול שבת, ונראה כמתנה לחלל שבת, דג' ימים קודם שבת מקרי שבת, דמכאן יש ללמוד דאסור למול הגר ביום ה' כדי שלא יבא ג' למילה בשבת ויצטרך לחלל עליו השבת, וכן תנוק שחלה ונתרפא ביום ה' בשבת ממתין לו עד למחר עכ"ל ואין דבריו נראין דהא אמרינן בש"ס פ"ק דשבת (דף י"ט ע"א) אהא דאין מפליגין בספינה דהיינו דוקא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי והוא מוסכם מכל הפוסקים כמו שנתבאר בא"ח סימן רמ"ח והכא נמי אין לך מצוה גדולה מזו, עכ"ל.

והנה גם מדברי הרשב"ן וגם מדברי הש"ך מבואר דמותר לחלל את השבת על גר זה, אלא דהרשב"ן כ' דלא יכניס את עצמו לידי זה שיצרכו לחלל עליו שבת, והש"ך כ' דזה חשיב לדבר מצוה ומותר לו להכניס את עצמו לידי זה.

ולכאן צ"ע בזה, הרי כל גר שמל ממתנין לו עד שיתרפא רפואה שלימה ורק אח"כ מטבילין אותו, וא"כ נמצא שבשבת אכתי לא יטבול, והרי גר שמל ולא טבל כאילו לא טבל, וא"כ הוא אכתי גוי גמור, ואיך מותר לחלל עליו את השבת, הא אין היתר לחלל את השבת להציל גוי.

אך לדברי הבנין ציון והאבני נזר הנ"ל דלענין שבת גר שמל ולא טבל הרי הוא כישראל, ומחוייב בשמירת שבת, אפשר דגם מותר לחלל עליו שבת, דכל שהוא ישראל לענין שבת הרי השבת מתחללת עליו, וצ"ע.

יבואר אם אסור לומר לעכו"ם שאביו התגייר לעשות מלאכה בשבת משום דעבד ישראל אסור גם לאחר לעשות מלאכה עמו

והנה בשו"ע בס' ד"ש איתא דעבד של ישראל לכל אחד אסור לו לומר לו לעשות מלאכה, וא"כ כשמבקש מעכו"ם שיעשה לו מלאכה בשבת

שיטת התוס' בכתובות דף י"א ע"א דגר קטן שמטבילין אותו על דעת ב"ד אינו גר אלא מדרבנן, אך מכל מקום הוא מותר בבית ישראל משום דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה, אבל למה דקיי"ל שאין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה הרי הוא אסור בכל הדברים שצריך שיהא ישראל מן התורה, ואינו מותר אלא בדברים שצריכים שיהא ישראל אלא מדבריהם, וכמו שמדוקדק בדברי רש"י בכתובות שם שכתב ומוגעו ביין כשר, ונראה מדבריו שאין גירותו מועלת אלא לאיסורים דרבנן, אבל לשחיטה ולכתיבת הגט לא מהני, וכ"כ הב"ח ביו"ד ס' רס"ח בדעת רש"י, וכ"כ בפני יהושע שם.

והנה לדבריהם בדעת רש"י נמצא דגר קטן אינו יכול להוציא אחר בברכת המזון ובשופר וקריאת זכור וכה"ג, משום שאין גירותו אלא מדבריהם, ולא מהני גירותו אלא לדבר שצריך ישראל מדבריהם.

^ה וז"ל עוד ביושב דברי הרשב"ן והש"ך, דהנה בתוס' בבא מציעא דף קי"ד ע"ב הקשו איך החיה אליהו את בן הצרפתי והרי כהן היה ואסור לכהן להטמא למת, ותרצו שהיה ברור לו שיחיהו. וכבר נתקשו בזה, שהרי אין מצות וחי בהם על מת אלא על חי, ואפילו אם היה ברור לו שיחיהו איך הותר לו להטמא כדי להחיות את המת, ועוד דאפילו אם נימא שיש וחי בהם גם במת, אמאי היו צריכים לומר שהיה ברור לו שיחיהו, הרי גם בספק פיקוח נפש נאמר וחי בהם.

ובהעמק שאלה שאילתא קס"ז כ' לבאר, דבאמת אין וחי בהם על מת, אך אליהו החיה משום הא דאמר' בגמ' ביומא דף פ"ה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וטעם זה שייך גם במת, אך ס"ל להתוס' דמשום הא אין מחללין אלא בודאי פיקוח נפש ולא בספק פיקוח נפש, ולחכי כתבו התוס' שהיה ברור לו שיחיהו.

באופנים המותרים, צריך לברר שאביו לא התגייר, דאם אביו התגייר הרי הוא עבד של ישראל, דהא אביו יכול למוכרו.

אך יעווי' במנחת חינוך ריש מצוה שמ"ז ש' דהרמב"ם לא חילק בין בניו ובנותיו קטנים או אפי' גדולים, ונראה שכל שכבושים ת"י אביהם יכול למכרם, ולפ"ז אין לחוש בכל גוי שמא אביו התגייר, והרי הוא עבד של ישראל, דכיון שאינו כבוש תחת יד אביו שוב אינו ברשות אביו, ואין אביו יכול למוכרו.

אבל בשפת אמת יו"ד ס' רס"ז סע' י"ז כ' דמשמע אפילו בנו גדול, דסתמא אמרו. וכן מבואר בדברי המשך חכמה בפרשת ויצא שפשיטא ליה דגם את בניו הגדולים יכול למוכר, דכ' דהא דאמרו רחל ולאה ליעקב כי מכרנו וגו' כוונתם שאביהם מכר אותנו לך, שהרי העכו"ם יכול למכור את בניו לעבדים, עיי"ש בדבריו. והרי רחל ולאה היו גדולות כבר, (עיי' שו"ת חת"ס אבה"ע ס' ו' בסופו שהביא בשם הראשונים שרחל ולאה היו קטנות), ומבואר דס"ל להמשך חכמה דגם בניו הגדולים יכול העכו"ם למוכר.

אכן י"ל דהיו כבושים תחתיו ורק לכן היה יכול למוכרם אפילו שהיו גדולות, וכמ"ש המנחת חינוך הנ"ל דכל שהם כבושים תחת יד אביהם יכול למכרם, וא"כ לפ"ז אכתי יש לחוש בכל גוי שמא אביו התגייר וא"כ הרי הוא עבד של ישראל.

יבואר אם בן המתגייר נתגייר בעצמו אם פקע בעלותו מן האב

והנה מסתברא שאחר שנתגייר בנו של הגר ונעשה ישראל פקע בעלותו ממנו, וכמו שאמרו הקדש מפקיע מידי שעבוד כן הדבר שכל שנעשה ישראל תו אין בכח האב להשתעבד בבנו, שבישראל אין האב בעלים על בנו למכרו, וא"כ כשיש לעכו"ם אב ובאים ב"ד לגיירו הרי מפקיעים בעלותו מן האב, וא"כ לאב אין הוא זכות בשבילו שייגירוהו וא"כ אפשר שרש"י בכתובות דף י"א פירש שגר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד כשאין לו אב ואמו הביאתו להתגייר ונתקשו בכוונת רש"י אמאי אם יש לו אב אין מטבילין אותו, ואפשר שכשיש לו אב והוא בעלים עליו אין יכולים להפקיע בעלותו ממנו.

ואם יש לו אב גוי אפשר דאין מתחשבים עם חובתו של האב הגוי ושפיר זכין לבן ומגיירים אותו אבל אם האב נתגייר ואכתי בנו בבעלותו ואין רוצה לגייר בנו אפשר דבזה הוי חוב לאב ואין מזכין לו ב"ד להתגייר והעירני לכך יקרי הבה"ח אלעזר מנחם גומבו נ"י.

בעניין גר מדרבנן ועדיין הוא גוי מדאורייתא והוא עדיין גוי מדרבנן

והנה מצאנו גם להפך, שיש גוי מדרבנן והוא ישראל מדאורייתא, כגון שהגר טבל כשהיה עליו דבר חוצץ שאינו חוצץ אלא מדרבנן, וכגון מיעוט המקפיד דלא הוי חציצה אלא מדרבנן, וא"כ נמצא שמדאורייתא הוא ישראל גמור אך מדבריהם הוא גוי, ובזה היה מקום לומר שבמילתא דאורייתא שפיר מוציא הרבים יד"ח ובמילתא דרבנן אינו מוציא הרבים יד"ח.

אלא דמסתברא שרבנן אמרו שאין גירותו מועלת גם לדבר שחיובו מן התורה, ואם יוציא הרבים יד"ח בברכת המזון יתחייבו לחזור ולברך ברכת המזון מדבריהם.

אמנם יש לעיין אם גר קטן שהוא גר מדבריהם וכשיגדיל רוצה להתגייר שנית מדאורייתא, אם יטבול בחציצה של מיעוט המקפיד אם יהא גר גם מדבריהם, שהרי מדבריהם כבר נעשה גר בקטנותו, אלא שצריך להתגייר שנית שיהא גר מן התורה, ובזה שפיר מהני טבילה במיעוט המקפיד.

ולפ"ז י"ל דגם גר שמל ולא טבל אע"פ שאינו חשוב כישראל, אבל כיון שהוא כבר מל ועומד קודם טבילה אמרי' בזה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, אמנם זה חידוש גדול לומר על מי שאינו ישראל כלל שמחללין עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה, והרי אין אנו צריכים לדאוג על שמירת שבת של זה. ועיי' עוד דברים בזה בקו' מעדני כהן ח"ז ס' כ"ג.

^א והנה אם נתגיירו בניו תו אינם עבדיו כלל ואינם מעבדין אותו מלעשות הפסח משום שכבר אינם עבדיו, וא"כ קשה מה שפירש החת"ס הך קרא דהמול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו דהכתוב אומר שצריך למולו משום שהוא עבדו וכשמל אותו יכול לעשות הפסח, דהא ע"י המילה נעשה בנו ישראל וא"כ הרי הוא כאלו הפקירו וכבר אינו עבדו עוד ולכן יכול לעשות הפסח ולא משום שמילתו גורמת לו לעשות הפסח אלא מה שפקע עבדותו ממנו, אבל יש לפרש דכוונת הכתוב שימולו אותו לשם עבדות ויהיה כעבדו הכנעני שחייב במצוות כאשה ואז יוכל לעשות הפסח אע"פ שעדיין נשאר להיות עבדו.

אכן אפשר לומר שכל שצריך לחזור ולטבול מדאורייתא חייבוהו רבנן לטבול כדין, וכל שלא יטבול בלא חציצה כלל לא נעשה גר גמור מדבריהם דהיינו גם הגירות והטבילה שעשה בגדלותו לא עלתה לו מדבריהם וצ"ע.

יבואר אם בהמת שביעית שפטורה מן הבכורה אם גם בזה יתכן לפוטרו מן הבכורה

והנה על דרך זה יש להסתפק במה שאמרו בבכורות דף י"ב ע"ב בהמת שביעית פטורה מן הבכורה, דהיינו בהמה שקנו אותה בדמי שביעית ונעשית דינה כשביעית שאסור בהפסד, פטורה מן הבכורה, דכיון שבכור צריך להקריב אמוריו על גבי המזבח הוי הפסד לשביעית ולהכי פטורה מן הבכורה, ולכאורה בזמן הזה שאין שביעית נוהגת אלא מדבריהם א"כ בוודאי אינו פטור מן הבכורה, דהא מדאורייתא אין שביעית נוהגת, אמנם הרמב"ם סתם דפטורה מן הבכורה, ונראה דבכל אופן פטור מן הבכורה.

ובאמת כ"כ בחזו"א שביעית סימן י"ג ס"ק י"ד וז"ל דהא דאמר בכורות י"ב ב' דבהמת שביעית פטורה מן הבכורה, בשביעית דאורייתא קאמר, אבל **שביעית בזה** ודאי אינה פוטרת מן הבכורה, והר"מ פ"ה מה' בכורות סתמה שהעתיק דינא דגמרא, ופשוט דבשביעית דאורייתא קאמר, וכמו כן העתיק רבנו פי"ד מה' מ"א הי"ז טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה, ואינו אלא בטבל דאורייתא

ולא בטבל בזה"ז, ועשה רבנו ספרו בפני חכמים ולא בפני הדיוטות, וכמש"כ הרא"ש שאין ספר הי"ד מוכן אלא לאחר הבקאות הראוי' בהסוגיות של מוצא הדין, עכ"ל.

והנה למש"כ החזון איש שבזמן הזה אינו פטור מן הבכורה, ומכל מקום מדרבנן הרי הבכורה פוגעת בקדושת שביעית, וצ"ע אך יקריבנה וישרוף האימורים על גבי המזבח, ולכאורה יתחייב לפדות בהמה שיש בה דמי שביעית על אוכל אחר ולהפקיע ממנו קדושת השביעית שיש בבהמה זו כדי שיוכלו להקריבו על גבי המזבח, אבל אם יהיה שותף עם כהן חלל שנוול מחלוצה שאינו חלל אלא מדרבנן נמצא שמדרבנן הרי הוא פטור מבכורה, שהרי הוא שביעית מדרבנן אלא שמדאורייתא הוא חייב בבכורה, אבל מאחר שיש כאן שותפות כהן שהרי מדאורייתא בן חלוצה הוא כהן ושותפתו פטור מן הבכורה.

ושמעתי שהגאון הגדול ר' דב לנדו שליט"א אמר דיש עוד אופן כה"ג, בגר שטבל עם חציצה של מיעוט המקפיד שאינו גר מדרבנן אבל מדאורייתא הוא ישראל, ונשתתף עם בן חלוצה בחמור שילדה פטר חמור, ובה הרי גר חייב בבכורה מדאורייתא, שהרי מדאורייתא ישראל הוא, אבל מדרבנן הוא גוי ואינו חייב לפדותו בשה, אבל מאחר ומדאורייתא הוא בכור וצריך לפדותו בשה ולתתו לכהן אסור ליהנות מהאי פטר חמור בלא פדיה, אבל כיון שנשתתף עם בן חלוצה שמדאורייתא הוא כהן הרי הוא פטור מן הבכורה, וא"כ ממנ"פ הוא פטור שמדאורייתא יש כאן שותפות כהן ומדרבנן יש כאן שותפות גוי.

בעניין אם יש איסור לא תחמוד במצוות של חבירו כלולב וס"ת ובעניין לא תחמוד שיהא לו כשל חבירו

ובמש"כ הרמב"ם דאין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה השיג הראב"ד על זה, לא ראיתי דבר תמה גדול מזה, והיכן מעשה גדול מנטיילת החפץ, והיינו דאם סובר הרמב"ם דאין עובר על לאו דלא תחמוד עד שיקח את החפץ שחמד, א"כ אין לך מעשה גדול מזה, ואמאי כ' הרמב"ם דאין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה.

וידוע לכאור דגם הרמב"ם סובר דעיקר העבירה של לאו תחמוד היא החימוד שכלב, כדכתיב לא תחמוד, שהוא ענין תשוקה ורצון, רק ששיעור החמדה שיש בו אזהרה הוא חמדה כזו שהביאה לידי תוצאת של השגת הדבר, ונמצא שאין ההשתדלות עצמה והקנייה של החפץ מעשה של עצם האיסור, אלא החמדה המשפיעה על זה היא האיסור, ומעשה ההשתדלות והקנייה של החפץ אינו אלא תנאי בגדר העבירה של חמדה, שאינו עובר עד שהחמדה פעלה לתוצאות, וכל כה"ג שפיר נחשב ללאו שאין בו מעשה, כיון שאין מעשה בעצם האיסור אלא בהתנאי.^ט

העיר משיא את בתו וביום זה יש מנהג קבוע שנותנים רח"ש געלט דהיינו שנותנים כסף לרב העיר ולחזן ולשוחט וביום זה יבוא אליו עשיר העיר להביא לו הרח"ש געלט ויוכל לעזור, ובבכורו של אותו יום הגיע העני לביתו של הבית הלוי והמתין שיעור עשיר העיר להזמין את הבית הלוי לחתונת בתו ולהביא לו דמי הרח"ש וכשהגיע אותו עשיר והביא לבית הלוי מעטפה עם כסף נתן אותו בפניו להעני ונתכרכמו פניו של אותו עשיר שהבית הלוי לא ראה וידע כמה כסף הביא לו ונעטער למאוד, ויצא קול בעיר שהבית הלוי אינו מבין בכסף ואינו ראוי לדון דיני ממונות וכששמע הבית הלוי בדבר קרא לאותו עשיר ושאלו מה היה אם היה הולך ביער והיו באים עליו שוודדים לגולו ואין לו כלום והם זועקים שיביא להם כסף ואם לא אחת דתו להמית ובא אליו אחד ונתן לו מעטפה עם כסף היעלה על הדעת שישפור את הכסף קודם שנותנו להשוודדים לדעת כמה כסף יש במעטפה שניתן לו הרי הוא נמצא במצב של סכנה ממש, כן הדבר היה אצלי אמר הבית הלוי שכשהעני בא לבית חשתי כמו שני אקדחים בשני רקותי האחד הוא לא תאמץ והשני לא תקפון וכשבאת להביא הכסף מיד ללא שהות נתתי הכסף להנצל מן הסכנה שלא לעבור בשני לאווין אלו החמורים, ופירוש הבית הלוי איך לקיים הלאו דלא תחמוד ראויים למי שאמרו.

^ט ידוע המעשה שסיפר מרן הגרי"ז זצ"ל שהגר"ח זצ"ל שמע עובדא אודות גאון וצדיק ומפורסם (ומטו שהוא הגאון בעל ההפלאה זצ"ל) שכשראה מרחוק שיהודי א' נכנס לביתו כדי לגזול ממנו א' מחפציו, קרא הגאון לעומתו 'הפקד הפקר', וביאר הגר"ח זצ"ל בטעמו במה שאמר 'הפקר' ולא אמר 'נתונה לך במתנה', דאף שע"י נתנה במתנה היה מצילו מעבירת גזילה, מ"מ עדיין היה נכשל בעבירת לא תחמוד, אבל ע"י אמירת הפקר הצילו גם מעבירת לא תחמוד. ומבואר דס"ל להגר"ח דאין עובר בלא תחמוד רק בהפציר עליו רעים שימכור לו את החפץ, אבל בגרם לו שיפקיר את החפץ אינו עובר בלא תחמוד. וכדבריו נקט גם המהר"ל דיסקין בחי' עה"ת ויעו"י שם שתמה לפ"ז איך משכחת לה שעובר בלאו דלא תחמוד אשת רעך הא ע"כ דמגרשה ואח"כ הוא לוקח לה לאשה א"כ הוי כמו שזוכה מן ההפקר שאין עובר בלא תחמוד. אך הדברים מחודשים דמאיזה טעם לא יעבור על לא תחמוד בהפקר דמ"ש אם הרבה עליו רעים שימכרו או שיפקירו, ויעו"י בשיעורי הגרמ"ד הלוי זצ"ל עה"ת פ' יתרו.

באיסורא דלא תחמוד יש להסתפק באופן שידוע שלא יוכל להשיג את החפץ שיש אצל חבירו, אך הוא חומד שיהיה לו חפץ כמו שיש לחבירו, האם גם בזה עובר על לאו דלא תחמוד.

עוד יש להסתפק האם במצוות יש גם איסור של לא תחמוד, וכגון שרואה שיש אצל חבירו כמה אתרוגים ומפציר בו שימכור לו אתרוג אחד, האם עובר בזה על לאו דלא תחמוד?

והנה ברמב"ם בפ"א מהל' גזילה ה"ט כתב כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו, והכביד עליו ברעים, והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה שני לא תחמוד, ואין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה, ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד, כענין שני לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך, חימוד שיש בו מעשה. ומבואר דס"ל להרמב"ם דאין עובר בלאו של לא תחמוד עד שיקח את החפץ שחמד.

^י ואפשר דלמש"כ בקובץ שעורים ח"ב סימן ט"ז ששביעית שאסור בהפסד הוא משום שאינו שייך לבעליו שהרי הפקר הם ואע"פ שנתנו לאכילה אבל אינם שייכים לבעלים לגמרי ולהכי אין הוזהר בהם עושה בהם כבשלו ולהכי כיון שאינו שלו לגמרי הרי זה כהפקר ולהכי פטור מן הבכורה וא"כ אפשר דגם מדרבנן כיון שרבנן הפקירו הפירות מהוזהר בהם שלא יוכל לעשות בהם כבשלו תו הוי כשל הפקר ופטור מן הבכורה, וגם באור שמח בפרק ח' ממאכלות אסורות הי"ז כתב שפירות שביעית לא נתנו לזוכה בהם לגמרי ואיסור סחורה הוא שיוור בזכותו של הזוכה בהם, אבל החזו"א אסברה לה באופן אחר, דיעו"י בחזון איש שביעית סימן י"ג אות י"ג וז"ל וכי היכי דאזהרה רחמנא לישראל שלא למיעבד סחורה ה"נ אמרין דלא נתנה תורה פירות שביעית לסחורה ולא הקדישה תורה בכור הנוול מבהמת שביעית ויעו"י ש.

^י הנה נצטיינו בתורה בעשרת הדברות בלאו דלא תחמוד והוא מהלאים הקשים מאד לקיים, שהרי איך אפשר שלא לחמוד דבר של חבירו, והראשונים כבר עמדו על כך אך אפשר שלא לעבור על לאו זה, יעו"י באבן עזרא ובחינוך מש"כ בזה.

ויש עוד אזהרה על ענין זה שכתוב בפרשת ואתחנן והוא לאו דלא תתאוה, שאסור אפילו לחשב בלב שרוצה דבר של חבירו שיעני אליו, וזה יותר קשה לקיים, ויעו"י עוד בבית הלוי עה"ת מש"כ לכאור בזה, וז"ל, אמנם גם בלא"ה נחא דהנה כל אדם יוכל לשער בעצמו וברור הוא דאם יתאוה האדם לאיזו דבר תאוה היותר גדולה אצלו כל אחד לפי טבעו ויהיה גם קרוב להשיג תאוה וילך אחריה ואז היצה"ר בוער בו כאש ורק דרך הילוכו הוא על גב הנהר הקפוי מקרה ובדרך ריצתו נחלקה רגלו על הכפור וחשב ליפול, הרי באותו רגע שנחלקה רגלו ונטה לפול הרי אז יבטל ממנו כל אותו התאוה דהפחד שנתפחד מהנפילה העביר ממנו כל רצונו דכן יסד הבורא יתברך בטבע כל הברואים דגם מעט פחד שיעלה על לב האדם מעביר ממנו כל כחות התאוה והחמדה, וא"כ אחרי שהוזהרה התורה בלאו דלא תחמוד ואסרה לחמוד אם היה להאדם יראה מן האיסור אפי' יראה קטנה כיראת הנפילה גם כן שוב לא יחמוד כלל.

ובזה יבואר טעות האדם מה דסובר דיש לו תירון על המעשים רעים שלו כי בא לו ע"י תגבורת היצה"ר, ואין זה תירון בדמעת יראת ה' אם היה מעלה על לבו לא היה היצר יכול לו כלל. דהיצה"ר אינו חזק כלל בדמעת יראת תבטל כל הכח שלו וכו' עכ"ל. ושמעתי שהבית הלוי כשנעשה רב בסלוצק בא אליו עני אחד שהיה צריך להשיא בתו והוצרך לכסף רב ובה לבקש מהבית הלוי שיעזור לו ואמר לו שביום פלוני העשיר של

אבל דעת הרמב"ם דמלבד הלאו של לא תחמוד עובר גם בלאו של לא תתאוה, אך על הלאו של לא תתאוה עובר אפילו בלב בלבד, וז"ל הרמב"ם שם בה"י כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חברו וכל כיוצא בהן משאר דברים שאפשר לו לקנות ממנו כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה ונפתה לבו בדבר עבר בלא תעשה שני לא תתאוה, ואין תאוה אלא בלב בלבד. עכ"ל.

יבואר דלא תחמוד בתורה שרי ומזה מוכרח דלא תחמוד הוא אפילו שחומד רק שיהא לו כשל חבירו

והנה בס' דרך פקודיך (לבעל הבני ישישכר) מצות ל"ח נסתפק בספק הא' האם יש לאו דלא תחמוד כשחומד חפץ כמו שיש לחבירו, אך לא את החפץ שיש אצל חבירו. וז' להביא ראיה מדברי הוזהר הקדוש בפר' יתרו צ"ג ע"ב בהא דנוהגים לקרוא את עשרת הדברות בטעם העליון, ולפ"ז נמצא דאת הדברות לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב קוראים בטעם של טפחא, שהוא טעם המפסיק, וכשקורא לא תרצח מפסיק בין תיבת לא לתיבת תרצח, ומשתמע מזה ח"ו שמותר לרצוח, ובכך הוזהר"ק דהענין בזה להורות לן שיש פעמים שצריך לרצוח, כגון את חייבי מיתות ב"ד, וכן בלא תגנוב ג"כ מפסיק בין תיבת לא לתיבת תגנוב, דמשתמע מזה דח"ו מותר לגנוב, וגם בזה בא הכתוב להורות לן שיש פעמים שמוותר לגנוב, והיינו לגנוב את דעת רבו כדי שילמדו תורה.

אבל את הדברות של לא תענה ברעך עד שקר ולא תחמוד אין מפסיקין בהם ע"י טעם של טפחא, להורות לן דבהם לעולם לא אשכחן היתר בשום אופן שהוא, אך אע"פ כן כ' הוזהר דמותר לחמוד תורה, וז"ל הוזהר לא תחמוד לא פסיק טעמא כלל, ואי תימא אפי' חמודא דאורייתא אסור, כיון דלא פסקא, ת"ח בכלהו עבדת אורייתא כלל ובהאי עבדת פרט, בית רעך שדהו ועבדו וגו' בכל מילי דעלמא, אבל אורייתא איהי חמודת תדיר שעשועים גנוי דחי ארכא דיומין בעלמא דין ובעלמא דאתי, עכ"ד.

ומעתה אם נאמר דכוונת התורה בלא תחמוד הוא רק שלא לחמוד אותו החפץ ממש של חבירו שיקחנו מיד חבירו ויהיה שלו ולא של חבירו, מהו זה שאמר יכול אפילו חימודא דאורייתא, הרי חימודא דאורייתא אינו באופן זה כלל, דאם רואה שחבירו יודע איזה מסכתא וחומד שידע גם הוא כמורה, הרי נשארית הידיעה גם אצל חבירו, והוא חומד רק דוגמת החפץ של חבירו. **וע"כ** מוכח מזה שהאיסור הוא אפילו אם חומד שיהיה לו חפץ דוגמת החפץ של חבירו ולא יקח אותו החפץ מיד חבירו רק שיהיה גם לו דוגמתו, ולכן ס"ד דאפילו חימודא דאורייתא אסור.

אמנם בלשון הרמב"ם משמע דהאיסור של לא תחמוד הוא רק שחומד החפץ שיש אצל חבירו, וז"ל כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו, והכביד עליו ברעים, והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה שני לא תחמוד, עכ"ל. ומשמע מהלשון של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו שחומד את מה שיש אצל חבירו שרוצה לקנות ממנו חפץ זה. אבל כשחומד חפץ רק כמו שיש לחבירו בזה אינו עובר בלא תחמוד.

ויעניי בספר פלא יועץ ערך חמדה שכתב וז"ל ולא יחמוד ולא יתאוה ולא ישאל חפץ במתנה מחבירו כי תכף עובר על לא תחמוד, ואם הנותן לא בעין יפה נותן איכא נמי סרך גזל, על כגון זה נאמר ושונא מתנות יחיה, וכן לא ישתדל שימכור לו חפץ אם לא שידוע שעומד לימכר, ואם רוצה להתנאות ככה יתאוה מי יתן והיה שיימין לי השי"ת חפץ כזה, וגם זה הבל ורעות רוח, רק יחמוד איש להשיג חכמה ותבונה ומדות טובות וישרות ולהתדמות לקדישי עליונים, כגון דא מצוה לקנאות ולחמוד וכו' יעו"ש, ומבואר מדבריו דכה"ג שמתאוה שיהא לו כשל חבירו שרי.

יבואר אם יש לא תחמוד במצוות

ולכא'ו יש לדון בראיית הדרך פקודיך, דהנה לענין אם עובר בלאו דלא תחמוד גם במצוות, ראיתי מוכח בשם דודי הגאון ר' אברהם קופשיץ זצ"ל שהביא ראיה נפלאה שאינו עובר בזה בלאו דלא תחמוד, דבגמ' ביומא דף י"ב

ע"א איתא דרצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בני, ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום שנאמר חופף עליו כל היום. ואם נימא דגם במצוות יש לאו דלא תחמוד, איך היה בנימין מצטער עליה בכל יום לבלעה, הא עובר בזה על לאו דלא תחמוד, אלא ע"כ דבמצוות אינו עובר על לאו דלא תחמוד.

אך יש לדון בזה דלדעת הרמב"ם דאין עובר בלאו דלא תחמוד רק בהפציר עליו רעים שימכור לו את החפץ לא שייך הכא איסורא דלא תחמוד דאין זה בידו של יהודה ליתן לו את אותה רצועה וגם לא תתאוה לא שייך באופן שאינו יכול לבוא לידו.

יבואר שחפץ העומד למכירה אינו בכלל לא תחמוד

עוד יש לדון בראיה זו, והעירני לזה חביבי הבה"ח יהודה טיקוצינסקי נ"י, שהרי הרצועה עדיין לא נתנה ליהודה, וא"כ לא שייך בזה כלל לא תחמוד, דלא שייך לא תחמוד אלא במה שיש ביד חבירו, אבל במה שעתידי להגיע לחבירו אין בזה לא תחמוד.

ואפשר דדמי לחומד מחבירו דבר שרוצה למוכרו וחומד שימכרו לו ולא לחבירו שאין בזה לא תחמוד, כמו שכתב הנצי"ב בביאורו למכילתא, וכמו"כ בביאורו לתורה בהעמק דבר בקיצור, דבחפץ העומד למכירה שרי לשדל את המוכר למכרו לו ואין בזה לאו דלא תחמוד.

והביא ראיה לזה מגמ' ב"ב דף קנ"א דאי' התם אחתיה דרב טובי בר רב מתנה כתבתניהו לנכסיה לרב טובי בר רב מתנה בצפרא, לפניא אתא רב אחדבי בר רב מתנה בכה לה וכו', וקשה איך היה מותר לו להפציר בה שתתן לו את הנכסים, ולפי הנצי"ב מיושב שכיון שהיא לא מחזיקה את הנכסים לעצמה אלא רוצה ליתנם לרב טובי מותר לרב אחדבי להפציר בה שתתן לו, דומיא דחפץ העומד למכירה, וכתב שם שזהו גם הטעם במש"כ בתורה לא תחמוד אשת רעך, דבפנויה כיון שעומדת להנשא ליכא לא תחמוד, וכן אי' במס' כלה רבתי פרק ו' דבפנויה ליכא לא תחמוד אפי' אם אמר לה איקדש לי ואמרה לא, עכ"ד, ולפ"ז כל שלא היה שלו אלא עומד ליתנו לו מותר לחמוד אותו, וא"כ הכי נמי בנימין היה מותר לו לחמוד את חלקו של יהודה.

יבואר עוד ראיה שאין במצוות לא תחמוד

ויש להוכיח עוד דבמצוות אין לאו דלא תחמוד, מהא דאיתא בגמ' ביומא דף ע' ע"א דביום הכיפורים כל אחד ואחד היה מביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות חזונו לרבים, והענין בזה פירש רש"י שם שהוא כדי להראות נוי של ספר תורה, ותפארת בעליה שטרם להתנאות במצוה, שנאמר (שמות טו), זה קלי ואנחנו התנאה לפניו במצוה. ואיך לא חששו שמכשילים את חבריהם בלאו דלא תחמוד, וע"כ דבמצוות אין עובר על לאו דלא תחמוד.

ולפ"ז יש לפרש בלשון הוזהר דאפילו חמודא דאורייתא אסור לאו דוקא על דברי תורה, אלא על כל המצוות, דהלשון דאורייתא מתפרש שפיר על כל המצוות, דכל המצוות התורה מצוה עליהם. והוזהר אתי לאשמועינן דבכל מצוות התורה אינו עובר בלאו דלא תחמוד, וכגון שרוצה לקיים איזו מצוה כגון לולב, תפילין, ציצית וכדומה, והחפץ של מצוה הנ"ל אינו מצוי רק ביד אחד שאין רצונו למוכרו, ולזה אמר שמותר לחמוד ולעשות השתדלות עד שיתרצה הלה למוכרו, כיון שאינו חומד בעצם החפץ רק לקיים בו מצות הבורא.

וא"כ ליכא ראיה דעובר על לאו דלא תחמוד גם באופן שחומד רק דוגמת מה שיש לחבירו, דהוזהר לא איירי זה אלא באופן שחומד החפץ שנמצא אצל חבירו.

שוב ראיתי בחוט שני בהלכות מזוזה סימן שנ"ט אות ט' שכתב וז"ל ולענין אתרוג שהרבה פעמים מפצירין במוכר שיתן לו יותר יפה והמוכר שומר אתרוג זה לאדם חשוב שרוצה להתכבד בו יש מקום לצדד להתיר דזה הוי כמעשה הנ"ל שהובא בגמ' בב"ב דף קנ"א שמותר להפציר במי שעומד ליתן מתנה לאחד או למכרו לאחד שיתן לו המתנה או המכר והכי נמי מותר לבקש האתרוג מחבירו, וכתב עוד מה שמספרין שהפצירו באחד ליתן אתרוגו להגר"א תמורת שכר מצוה של הגר"א ממעשיות אלו אי אפשר לידע כלום.

בעניין אם יש לא תחמוד בממון של חבירו

אלא שיתנהו לו במתנה האם יש בזה איסור לא תחמוד, ובס' חוט שני בכרך של הל' מזוזה סי' שנ"ט כתב לצדד שאין על כסף לא תחמוד.

יש להסתפק אם יש לא תחמוד בממון חבירו, שאינו דבר מסויים אלא רוצה שיתן לו ממנו במתנה, שהרי לא שייך לא תחמוד שימכור לו ממנו

אמנם הנה בחפץ חיים שמירת הלשון חלק ב בחתימת הספר פרק ד' כתב וז"ל עוד אמרתי לעורר על דבר אחד שנכשלין בו בני אדם, הנה ידוע שעון גזל הוא בין מאחרים ובין מקרובים, ואפילו מאביו ואמו, כדאיתא בב"ק (דף ע) גנב משל אביו וכו'. ופשוט דהוא הדין הלאו דלא תחמוד שייך גם כן לכל. ועיין בחו"מ דהלאו דלא תחמוד אינו בחומד בלבד, כי אם כשמרבה עליו רעים להפצירו עד שיתן לו. ואם כן לפי זה, אם נתקשר עם אחד בכתובת התנאים להשיא לו בתו, וגמרו ביניהם הנתינות של כל אחד, דקודם הגמר רשות ביד כל אחד לבקש מה שבלבו, דבלא זה אינו רוצה להתקשר עמו. ולאחר זה הרבה רעים להפציר במחותן שיוסיף לו עוד ועוד, לכאורה יש בזה הלאו דלא תחמוד. וכן כל כהאי גוונא מתנות של רשות [לאפוקי של צדקה] שאין בלבו של הנותן ליתן, כי אם לאחר הפצרת רעים, יש בזה משום לא תחמוד, עכ"ל, וכ"כ בספר המצוות הקצר ל"ת מ' ומבואר דגם בממון חבירו שאינו דבר המסויים עובר בלא תחמוד.

ומכל מקום למצוות צדקה אינו עובר בלא תחמוד, אבל אינו ראה למה שנסתפקנו אם יש לא תחמוד במצוות, דאדרבה עי"ז חבירו וזכה במצוות צדקה, וזוה מותר לחמוד ממנו כדי שיקיים בזה מצוות צדקה. אך צ"ע בזה שהרי מה שהוא חומד אינו אלא ממון ואינו בא לזכות חבירו בצדקה ולמה לא יעבור בלא תחמוד וצ"ע.

שמעתי שהגיעו להגאון האדיר ר' אברהם גנחובסקי זצ"ל ב' בחורים שדנו לפניו במה שאחד הקנה לחבירו חליפה בבואם לכותל כדי שלא יצטרך לקורעו ואחר שהיו בכותל לא רצה חבירו לתת לו את החליפה חזרה וגם לאחר שהפציר בו לא נתנו לו, ובאו לפני הגאון הנ"ל לדין תורה שלא נתנו לו במתנה גמורה, ומיד בקשו ר' אברהם לצאת מהדרו שחשש שעובר בלא תחמוד בכל רגע שמפציר בו לתת לו, ואחר כך שכנע את חבירו להחזירו לו.

בעניין אם בשכירות בתים או במבקש מאדם לישא דברים עובר בלא תחמוד

הנה בעניין אם בשכירות בתים יש לא תחמוד יעויין בחוט שני שכתב וז"ל נראה דגם בשכירות איכא ללאו דלא תחמוד אם הוא חומד ומפציר בחבירו שישכיר לו חפץ או דירה עכ"ל.

וא"כ הוא הדין אם מבקש מאדם נכבד לשאת דברים בשמחתו והוא קשה עליו אלא שאינו רוצה לסרב מחמת בושה הרי הוא פועל עבורו בדברים ששום ממון דהא שווה לו הרבה מה שידבר בשמחתו (ופעמים הרי גם משלם עבור זה) וכשמפציר בו לפעול עבורו הוא כמו מי שמפציר בפועל לעבוד בשבילו והוא גם כעין שכירות שעובר על לא תחמוד לדברי רבינו יונה והוא מהדברים שנכשלים בו הרבה וצ"ע.

ולדבריו א"כ לכאורה הוא הדין לשאול ממנו דבר מה או לשאול דירה לשבת יש בזה לא תחמוד וא"כ מצוי מאוד שמבקש מחבירו דירה לשבת ונותן לו רק מחמת שמתייבש ממנו והרי זה עובר על לא תחמוד, על פי מש"כ רבינו יונה בשערי תשובה שער ג אות מג וז"ל לא תחמוד בית רעך (שמות כ, יד), לא תתאוה בית רעך (דברים ה, יח). והוהרנו בזה שלא להתעולל עלילות ברשע לקחת שדה זכרם וכל אשר לרענו, גם כי נתן מכרם. והוהרנו על מחשבת הדבר הרע הזה שלא נסכים במחשבתנו לעשותו, שנאמר לא תחמוד. ואם יספיק אדם שימכור לו חבירו שדה או כרם או אחד מחפציו ולא יש את נפשו למכרו, ואם יפצר בו ברוב דברי תחנונים יבוש להשיב פניו, אסור לפצור בו, כי זה כמו הכרח ואונס. והחומד לקחת כל חפץ והוא איש נכבד, שאם ישאל שאלה אור פניו לא יפילון אסור לשאול מעם רעהו מקח או מתת, בלתי אם ידע כי נתון יתן לו בנפש חפצה ולא ידע לבבו בתתו לו, עכ"ל.

אמנם לכאורה קשה מהא דכתב רבינו יונה בספר שערי תשובה שער ג אות ס' וז"ל ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה, מו). לא ישתעבד אדם בחבירו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחתו אל רחוב העיר לקנות עד כר לחם, אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוותו לכל אשר יחפץ, עכ"ל.

וא"כ צריך זהירות יתירה בזה שרבים מבקשים דירה לשבת ולפעמים המתבקשים קשה להם הדבר אבל נותנים משום שקשה להם לסרב וצ"ע רב.

ומבואר דהמבקש מחבירו לעשות לו דבר ועושה מחמת בשתו או משום שאימתו עליו עובר בלא תרדה בו בפרך, ולכאורה למשנ"ת עובר גם כן בלא תחמוד, ונראה דצריך לומר שבוה אינו עובר בלא תחמוד דכיון שאינו רוצה חפץ מחפציו אלא שיעשה עבורו דבר שאינו שווה ממון אינו בכלל לא לחמוד.

בעניין מי שיש בידו להתפלל או מוסף או מנחה ויכול להתפלל מנחה על תנאי

הנה במשנה ברורה סימן רפ"ו ס"ק י"ג כתב דאם עדיין לא התפלל מוסף ומנחה והוא סמוך לערב ואין לו שהות להתפלל שתייהן, יתפלל מוסף, דמנחה יש לה תשלומין בערבית משא"כ במוסף, (מג"א סק"ג) ובספר דגול מרבה חולק עליו מהירושלמי שמפורש להיפוך וכן הקשה עליו בספר בית מאיר ובחידושי הגרע"א מיישבו בדוחק.

והנה בבאור הלכה סימן רל"ג סעיף א' כתב עיין מ"ב מש"כ דיש לזהר לכתחלה שלא לאחר מנחה עד אחר שקיעה, אך בדיעבד יוכל לסמוך ע"ד המקילים בזה, ובספר סדר זמנים כתב לענין דיעבד כשמתפלל אחר שקיעה שיתפלל על תנאי אם הוא עדיין יום יהיה נחשב לתפלת המנחה, והתפלה שיתפלל אחר צה"כ יהיה לשם ערבית, ואם עכשיו הוא לילה יהיה תפלה זאת עולה לו לשם תפלת ערבית, והשניה שיתפלל אח"כ יהיה לתשלומין בשביל מנחה, דחובה קודמת לתשלומין, עכ"ל.

בערבית, ורק באופן שיש בידו להתפלל או מנחה או מוסף בלבד ס"ל להאחרונים דמנחה קודם משום דתדיר קודם, אבל אם יש בידו להתפלל מוסף וספק מנחה אפשר דמודו שיעשה הכי, וזה עדיף מאשר שיתפלל מנחה מבעוד יום, דא"כ לא יוכל להתפלל מוסף כלל, דהא מוסף לא יוכל להתנות אחר שקיעת החמה. אך כל זה אינו אלא במוסף של ר"ח, אבל במוסף של שבת ויו"ט אינו יכול להתנות את תפלת המנחה בתנאי שאם הוא לילה תעלה לו לערבית שהרי מנחה של שבת ויו"ט אינו עולה לערבית של מוצאי שבת ויו"ט ולזה העירני ידידי הגאון ר' יואל כהן שליט"א.

וכבר פרשו דכוונת הסדר זמנים הוא דהתנאי יהיה שאם ישלים תפלת המנחה כשהוא יום שיעלה לו למנחה, אבל אם לא ישלים תפלתו ביום הרי תפלתו תעלה לו לערבית, משום שכל שלא השלים תפלתו בזמנו לא יצא יד"ה, כדמשמע מהמג"א סימן ק"י, ויעויין שם בערוך השולחן שכתב שיוצא בזה, ואין להאריך בזה.

ולכאור' לדברי הביה"ל בשם הסדר זמנים יתכן דכו"ע יודו שעדיף להתפלל מוסף, דהרי מנחה יוכל להתפלל מיד אחר שקיעת החמה ולהתנות

אמנם אכתי יש לומר דגם בזה ס"ל להאחרונים דיתפלל מנחה, דאי אמרין דתדיר קודם, א"כ עדיף להקדים התדיר שהוא מנחה מאשר להקדים את המוסף ויעלה לו התדיר שהוא מנחה רק מספק, אבל נראה דיש לומר דמשום ס"ס יתפלל מוסף ואחר כך מנחה בתנאי, שהרי המג"א ס"ל דיקדים המוסף משום דמוסף אין לו תשלומין ומנחה יש לו תשלומין, א"כ לדידיה בוודאי צריך להקדים המוסף, ואפי' להחולקים דס"ל דתדיר קודם אבל הרי אפשר שיספיק להתפלל מנחה מבעוד יום, שהרי כשיתפלל אחר שקיעת החמה בתנאי אפשר שתעלה תפלתו למנחה, ולא אמרו שצריך להקדים את התדיר אלא משום דאפשר שלא יצא המנחה בבהש"מ, אבל כיון דספק הוא וגם להמג"א צריך להקדים המוסף שאין לו תשלומין, א"כ משום ס"ס יקדים להתפלל מוסף ואחר כך יתפלל מנחה בתנאי.

בעניין מי שאיחר מלהתפלל מנחה עד שקיעת החמה אם יתפלל ערבית שתיים

שקיעת החמה עדיף להמתין ולהתפלל מנחה אחר השקיעה בתנאי שנתבאר בבה"ל הנ"ל מאשר להתחיל להתפלל קודם שקיעה.

והנה שמעתי מידידי הגאון ר' מנדל לובין שליט"א שמי שעומד כמה רגעים קודם שקיעת החמה ואין באפשרותו להספיק להתפלל מנחה קודם

שהרי אם יתחיל תפילת מנחה קודם השקיעה יש צד שבוה לא יועיל לו התנאי שעשה, דהא אם ישלים תפלתו אחר שקיעה דהיינו אחר זמן מנחה, בכה"ג לא יעלה לו תפלה זו למנחה, וגם לתפלת ערבית לא יוכל לעלות לו, דהא נמצא שהתפלל ערבית מפלג המנחה ולרבנן אינו יוצא בזה, ונהי דלרבי יהודה יכול להתפלל ערבית כבר מפלג המנחה, וגם קיי"ל דעביד כמור עביד ודעביד כמור עביד, אבל מ"מ כל שהתפלל פעם אחת מנחה סמוך לערב הרי נקט דהלכתא כרבנן וא"כ הוי תרתי דסתרי, ואע"פ שנחלקו הראשונים אם אפשר לעשות תרתי דסתרי בתרי יומי, מכל מקום מידי ספיקא לא נפקא, משא"כ אם ימתין להתפלל מנחה עד לאחר השקיעה בזה על הצד שלא יספיק להשלים המנחה בזמן מנחה, תעלה לו שפיר לערבית בתורת ודאי, משום שכל המתפלל ערבית אחר שקיעת החמה כיון שהוא ספק לילה עולה לו בוודאי, שהרי ספיקא דרבנן לקולא.

וראיה לזה מהא שכתבו התוס' במנחות דף ס"ח ע"א שסופרים ספירת העומר בבין השמשות וגם מברכין על הספירה משום דספק דרבנן לקולא, וע"כ שיש בזה קיום מצוה בוודאי, ולכן מברכין עליו, והיינו טעמא דכל שחייב מדרבנן די שיעשה המצוה בספק ובוה קיים מצוותו בוודאי, וה"נ אם מתפלל ערבית בבין השמשות יוצא יד"ח בוודאי דספק דרבנן לקולא, וא"כ עדיף להתפלל בבין השמשות מאשר שיתחיל להתפלל קודם שקיעת החמה.

יבואר אם אמרין גם לגבי מנחה דכשמתפלל בבהש"מ שיצא יד"ח בוודאי משום ספד"ר לקולא

ולכאורה יש להעיר, דא"כ דמהאי טעמא גופא נימא שיתפלל מנחה מיד ויצא מדין ספיקא דרבנן לקולא בתורת וודאי, אמנם נראה שלגבי מנחה אין לומר כן, שהרי מי שלא נטל לולב בשאר ימי הסוכות אינו חייב ליטול בבין השמשות, משום דבשאר ימים חייב רק מדרבנן וספיקא דרבנן לקולא ופטור מליטול, וכמש"כ הר"ן בפרק לולב וערבה דלהכי אתרוג בשמיני אינו אסור

בהגדון בגליון הקודם במי שאכל חצי זית והסיח דעתו ואח"כ השלים לכזית בכדאכ"פ, האם גם בזה נאמר כסברת החזו"א דחידש דבאכל והסיח דעתו, ואח"כ השלים לכדי שביעה לא מצט' לכדי שביעה, והעירוי ידידי הגאון ר' דוד פוריני שליט"א וחתני יקירי הרב הגאון ר' יעקב הונסברג שליט"א וזה תורף מכתבם. דיש להעיר שמדברי המ"א סי' ר"י סוף סק"א שכתב בזה"ל 'אכל פחות מכשיעור, והלך לחזון וחזר למקומו, דצריך לברך שנית בתחילה אפילו בפת, דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים, ולכן צ"ע אם חזר ואכל פחות מכשיעור אם מצטרפין דהוי כמו היסח הדעת, ונ"ל דמצטרפין עכ"ל, והעתיקו המשנ"ב, הנה בהשקפה ראשונה מבואר מדבריו דאפילו שהסיח דעתו לגמרי מצט' לחייב ברכה אחרונה, ולכא' מבואר בדבריו דלא כהחזו"א, אבל למשנ"ת דכל סברת החזו"א רק לגבי כדי שביעה דההיסח הדעת מחלק האכילות שלא יצטרפו לסעודה אחת דכדי שביעה, אבל לגבי כזית כיון שסו"ס אכלו בכדאכ"פ אין נפ"מ בההיסח הדעת, אי אשה"ט.

והראונו בזה דברים מהגאון האדיר ר' אברהם גניחובסקי זצוק"ל במכתב לספר 'בירורי ברכות' [בעמ' תרי"א], המכתב נסוב על מה שכתב בספר הנ"ל חלק הערות בס' קע"ו, דמשכח"ל שיאכל כזית מצה, ולא יתחייב בברכת המזון, כגון שאכל חצי זית מצה וחצי זית שהכל, ובירך בור"ג, כהמבואר בהפוסקים דחצי זית לחם או מזונות מצט' לשאר

'ובספר שלמי יוסף על סוכה סימן צ"ז לידידי הגאון ר' ישראל אדלשטיין שליט"א שכתב ליישב הא דאין נוטל הלולב בבהש"מ אע"פ שספירת העומר סופר בבהש"מ, משום שאינו דומה ספק קודם זמן החיוב ללאחר זמן החיוב, דבספד"ע החיוב הוא ודאי וברור, דהא בלילה יתחייב ודאי לספור, וכל הנידון בביהש"מ הוא לענין אי יכול כבר לקיים החיוב או לא, ובוה אמרינן ספד"ר לקולא דיכול לקיים חיוב, וכמו דמי שיש לו ספק לולב כשר בשאר בימים דהוא דרבנן לכאורה נראה דיכול ליטול ולצאת בו ידי"ח, דספד"ר לקולא, וכן אם לאחר שנטל הלולב נסתפק אי היה כשר או לא דא"צ יותר ליטול דספד"ר לקולא, וכן אם ספק אם נטל לולב ביום השני א"צ ליטול, וכמוש"כ מהג"א סי' תקפ"ה סק"ג דאם ספק לו אם שמע תקיעת שופר ביום השני א"צ לתקוע דספד"ר לקולא, והובא במ"ב שם סק"ה, וה"נ יכול לספור ביהש"מ דתלינן להקל ויוצא בזה ידי"ח המצוה דרבנן.

אבל בהא דהר"ן והריטב"א דאייירי בסוף היום, הוי ספק בעיקר החיוב, דאי עבר היום איפטר ליה מהמצוה ותו לא רמי עליה ליטול, ובביהש"מ הוי ספק אי חייב עדיין במצוה או לא, ובוה אמרי' ספד"ר לקולא ואין חייב ליטול מספק. אלא דיל"ע דכמו דשרינן ליה ליטול לולב שהוא ספק כשר וכמוש"כ התוס' לענין ספד"ע וכו"ל לכא' ה"נ יהא רשאי מדינא להמתין מליטול הלולב בשאר הימים עד ביהש"מ משום ספד"ר לקולא, ובכה"ג דהמתין לביהש"מ לכא' יהא חייב ליטול הלולב, וא"כ אף אי נאנס או שגג ולא נטל עד ביהש"מ אמאי א"צ ליטול ועיין. עכ"ל.

דבספיקו לא הקצוהו למצוותו, ובוודאי אם יטול אינו מברך עליו, ולהכי דווקא לגבי ערבית שבוודאי חייב בערבית יכול להתפלל ולקיים מצוותו בספק משום דספיקא דרבנן לקולא, אבל מנחה אינו יכול להתפלל משום ספד"ר לקולא'.

אמנם כיון שעומד לפני השקיעה ועתה הוא בוודאי חייב במנחה אלא דספק אם יספיק להתפלל כל התפלה בזמן תפלת המנחה א"כ יכול לקיים חיובו מספק בבהש"מ כמו בספירת העומר, וא"כ שפיר יתפלל מנחה מיד ולא ימתין להתפלל עד אחר שקעה"ח.

ואכתי יש לעיין בדבר שמא כיון שבאמצע תפלתו יהא בין השמשות ולא יתחייב להמשיך תפלתו דשמא כבר עבר חיובו א"כ אינו חייב להתחיל תפלתו וספיקא דרבנן פוטרו מתפלתו וצ"ע.

ובעיקר סברת הגאון שליט"א יש להעיר, דאפשר דעדיף לקיים מנחה מספק מאשר לקיים ערבית בוודאי, משום דתפלת מנחה חובה ותפלת ערבית רשות, וכיון שאם יאחר להתפלל מנחה אחר שקיעת החמה הרי יש להסתפק שמא איחר בזה זמן תפלת המנחה ושמא אם היה מתחיל להתפלל קודם שקיעת החמה היה שהות בידו לסיים תפלתו בזמן מנחה, וא"כ עדיף שיצא תפלת מנחה מספק מאשר יהא לו מעריב בוודאי.

יבואר דבאשכול כתב שהמתחיל בזמן תפלה וגומר אחר זמנה יוצא יד"ח

ועוד יש להעיר דנהי שדעת המג"א דאם אינו גומר תפלתו בזמן אין יוצא יד"ח, מ"מ דעת האשכול שיוצא בזה ידי"ח, וא"כ עדיף שיתפלל מנחה מיד בתנאי ואחר כך יתפלל ערבית בצאת הכוכבים בתנאי ויצא ידי"ח, דלדעת האשכול יצא גם מנחה בזמנה. ואפשר עוד דגם לדעת המג"א בדיעבד יוצא אם התחיל בזמן, ומש"כ דאם אין לו זמן יתפלל תפילת הבינוני אינו משום דס"ל דאין יוצא ידי"ח אם אינו גומר תפלתו בזמן אלא ס"ל דעדיף להתפלל הבינוני מאשר שיגמור תפלתו לאחר הזמן.

בעניין אכל חצי זית והסיח דעתו ושוב אבל חצי זית אם מצטרף לברכה אחרונה

דברים לשיעור דבור"ג, ואח"כ השלים לכזית מצה תכדאכ"פ, דיד"ח מצה יצא ז', אבל אינו חייב בברכה"ז לדעת החזו"א דבבירך ברכת המזון אין מצט' לשיעור כדי שביעה, ז', עכ"ל הספר הנ"ל.

והגאון הנ"ל במכתבו העיר דכל דברי החזו"א רק בשנומלך, אבל בשיהיה דעתו להמשיך לאכול אפילו שבירך ברכה אחרונה שפיר מצט', והוכיח זה מהא דהחזו"א עצמו כתב לגבי שתיה אחר ברכה"ז דמתחייב מדאיו, וע"כ הביאור דהתם אירי באופן שהיתה דעתו לשתות, ולכן מצט' להאכילה, אפילו שבירך ברכה אחרונה. והוסיף דלפי"ז הדיכ"ת הנ"ל דכזית מצה בלא ברכת המזון, הוא רק באופן שהסיח דעתו ממש אחר החצי זית הראשון, ונצטרך לומר דאע"פ דמחלק האכילה לגבי ברכת המזון, אבל לגבי חיוב אכילת מצה יצא, ואז משכח"ל הדיכ"ת דכזית מצה בלא ברכת המזון, עכ"ד.

ובהמשך המכתב הקשה הגאון זצוק"ל על עיקר סברת החזו"א מהמג"א הנ"ל, וכתב ליישב דכל דברי החזו"א לגבי כדי שביעה, אבל כזית תכדאכ"פ מצט' אפילו בשהסיח דעתו, וכתב דלפי"ז לא משכח"ל כלל הדיכ"ת דכזית מצה שאינו חייב בברכה"ז.

אמנם בספר 'שיעורי שלמי תורה' בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, דנקט סברת החזו"א גם לגבי שיעור כזית ז', ולפי"ז צריך לומר לומר דכוונת המ"א דאע"פ דבהסיח הדעת גמור אין מצט' לכדאכ"פ, אבל שיעור מקום אע"פ דחשיב כמו היסח הדעת

ולמשנ"ת כל שספק עבר זמנו תו לא מחייב אע"פ שכבר נתחייב, דשמא פקע חיובו כבר וצ"ע.

א"כ להדיא בגר"ז דיני ברכות הנחנין פ"ח דין ב', ובשו"ת אגר"מ ח"א סי' ע"ז, כתב וז"ל – באכל פחות מכזית וכו'. יש להורות דמצט' כהמג"א במסקנתו, דמה לנו אם היה היסח הדעת בין האכילות לענין ברכת המזון מאחר דעכ"פ אכל שיעור אכילה שצריך לברך, כמו שפשוט שחייב באיסורין, וגם בחיובי אכילה כגון מצה ומרור מסתבר שיצא אם היה בכא"פ אף אם הסיח דעתו באמצע, אף שעדיין לא מצאתי ראיה לזה, עכ"ל.

דאפילו אם היסח הדעת גורם שלא יצט' לשיעור כזית גם לגבי קיום מצוות אכילת מצה, אבל בכה"ג הרי לא הסיח דעתו אלא שבירך וגורם שלא יצט' לכזית היינו רק לגבי ברכה אחרונה.

ז' ומהו הוקשה לו אהא שמבואר בהתוס' דבליילי פסח ובליילי סוכות אם שכח יעלה ויבוא חזר משום דהברכה"ז מחייבת כיון דחייב לאכול, והקשה דהרי משכח"ל שיקיים חיובו לאכול בלא ברכה"ז בכה"ג הנ"ל, וכבר כתב על קושיא קעין זה הגר"א גניחובסקי [בס"ג ג' בס"ג] בספר הנ"ל דאולינ בתר הרגיל הרי מתחייב בברכה"ז כיון שחייב באכילת מצה.

י' הגדון בספר הנ"ל במי שאכל חצי זית ענבים וחצי זית תפוחים ובירך בר"ג ואח"כ חזר ואכל עוד חצי זית ענבים בתוך כדי אכ"פ לחצי זית הראשון, ונסתפק האם אכילה זו מצט' לאכילה ראשונה למיזהו אכילה חשובה של כזית ענבים בכא"פ ויברך ברכת מעין ג' או כיון שבירך בר"ג גרע ואין מצטרף ברכת ב"ג, וכתב שמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שהברכה דבר"ג חתך את האכילה ותו לא יברך מעין ג' כשיאכל עוד חצי כזית תאנה, והביא ראיה דאיתא בפוסקים [ע"י חזו"א סי' ל"ד סק"ד] דמי שאכל כזית ובירך ואח"כ אכל עוד פת ונעשה שבע דתו לא מברך ברהמ"ז אף דמאורייתא עדיין לא יצא כ"ש הכא שהכל הם ברכות דרבנן דתו לא יברך, עכ"ל.

הנתינה היא לקיחה • האדם שנותן לחברו משל חברו הוא נותן

להורות בזה כי נתינת נדבה או צדקה היא לא רק נתינה אלא אף קבלה, שהנותן הוא מקבל מנתינתו, וכמו שביארו את הלשון ויקחו לי תרומה והיה צריך להיות כתוב ויתנו לי תרומה אלא להורות לנו כמבואר דלא נותנים להקב"ה אלא מקבלים ממנו, וא"כ לדבריו זה הביאור במה שאמרו אחי יוסף אל יוסף שימחול להם והמחילה היא לא רק עבורם אלא גם עבורו כי הוא יקבל שכרו בעבור שימחול להם עכ"ד.

וכן האדם שמכבד חברו הוא המוכבד שנאמר כי מכבדי אכבד והאדם נראה לו שאם יכבד חברו הוא יפסיד והאמת כי הנותן הוא המקבל הגדול ביותר. ויעו' בארחות יושר ערך כבוד חברו בשם זקני הגה"צ ר' צבי קופשיץ ז"ל שפירש המשנה באבות בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם איזהו גבור הכובש את יצרו איזהו עשיר השמח בחלקו איזהו מוכבד המכבד את הבריות, ואמר שהמשנה חושבת כאן ד' דברים היפך ממה שהעולם חושבין כי העולם חושבין מי זה חכם שכולן באין לשאלו והוא א"צ לשאול משום אדם ואמרה המשנה שהוא להיפך איזהו חכם הלומד מכל אדם, והעולם חושבין שמי זה גבור שהוא מתגבר על כולם ואף א' אין יכול להתגבר עליו ואמרה המשנה שהוא להיפך איזהו גבור הכובש את יצרו ומוותר לאחרים, והעולם חושבין מי זה עשיר מי שמורח כל ימיו לאסוף ולהרבות כסף ואמרה המשנה שהוא להיפך איזהו עשיר השמח בחלקו, והעולם חושבין שמי הוא מוכבד מי שהכל מוכבדן אותו והוא אין מוכבד לאף אחד ואמרה המשנה שהוא להיפך איזהו מוכבד המכבד את הבריות.

וראיתי באחד הספרים שהתחברו על הגאון האדיר ר' אברהם גנחובסקי זצ"ל שמרן הרב אברמסקי זצ"ל שהיה אומר שעור כללי בישיבת סלבודקא היה הגאון ר' אברהם גנחובסקי זצ"ל שומע השעור בבחורות וגם אחר נשואיו היה שומע בשמיעת האזן בביטול גמור, והיה דן בדבריו של הרב אברמסקי, ובידרכו הרב אברמסקי שכשם ששומע את שעוריו שלו כן ישמעו כלל ישראל אותו, ונתקיימה ברכתו בשלימות שעד היום הכל שומעים דברי תורתו ומפללים בדבריו.

ובשפת אמת על התורה שמות פרשת יתרו שנת תרנ"א כתב וז"ל וישמע יתרו. וזה יתרו לשמוע דבר ה' ע"י שלא שמע לעצת בלעם כמ"ש וז"ל ג' היו באותה עצה. יתרו שמע וברח. ועליו יש לדרוש הפסוק אשרי האיש. יתרו נק' איש. כדכ' לשבת את האיש. לא הלך בעצת רשעים פרעה ובלעם. ולא עמד כמו איוב ששתק. רק ברח. ובתורת ה' חפצו כמ"ש שנדבו לבו ללכת למקום תהו לשמוע התורה. והי' כעץ שתול על פלגי מים שזוכה להתדבק במשה רבינו ע"ה שר התורה. פריו יתן בעתו זו צפורה. ועלה לא יבול בניו שזכו להיות גדולים בתורה תרעתיים שמעתיים סכתיים. וכל אשר יעשה יצליח שנתן העצה על השופטים והצליח. כמ"ש וישמע משה לקול חותנו. ע"י שכ' וישמע יתרו וזה לוישמע משה כדכ' במדרש אם שמוע תשמע. אם אתה שומע. ישמעו אחרים לך, עכ"ל, הרי לך שאם האדם שומע ישמעו לו אחרים, ובמדה שהאדם מודד בה מודדים לו.

שאחז"ל בעירובין (דף נ"ד) אם יש לך היטיב לך דמה שנותן לצדקה הוא מטיב לו, ונמצא הדנתינה לצדקה הוא לקיחה לעצמו דרך זה הוא שלו, עכ"ל. ואיתא בתמורה דף ט"ז ע"א כיצא דבר אתה אומר רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', מי שעשאו חכם לזה עושה אותו מופש, מיפש לזה עושה אותו חכם, כיצא בדבר אתה אומר רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' בשעה שעני הולך אצל בעל הבית ואמר פרנסני אם מפרנסו מוטב ואם לאו עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' מי שעשאו עשיר לזה עושה אותו עני, עני לזה עושה אותו עשיר.

ובפירוש רבינו יונה על אבות פרק ג' כתב וז"ל רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו זה מדבר בין לענין גופו של אדם בין לענין ממונו ולומר שלא ימנע אדם את עצמו ולא את ממונו מחפצי שמים. וזהו שאמר שאתה ושלך שלו. שאיך נותן משלך ולא מגופך ולא מממונך [אלא] משל מקום ב"ה שהכל שלו כי ממונו האדם פקדון הוא בידו משל הקדוש ברוך הוא אלא שיש יתרון בו על שאר הפקדונות שיכול לקחת ממונו די צרכיו והשאר יתנהו באשר רצון המפקיד מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה אשר צוהו ויש לשמח הרבה מאשר יכול להנות מן הפקדון וכי יעשה רצון בעליו מן הנשאר. משל למלך שנתן לעבדו אלף זוזי ואמר לו טול אתה המאה לעצמך ותן התשע מאות לתשעה בני אדם. והלא שמח הוא וכן בדוד הוא אומר (דברי הימים א' כ"ט י"ד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך. במקום אחר כתיב שם מידך היא ולך הכל. והוא נאמר לענין הגוף על שהכינו לבנות בית קדשו וזהו שכתוב ומידך נתנו לך נאמר לענין הממון כמו שאמר בראש הפסוק כי נעצר כח להתגדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך, עכ"ל.

וזהו ויקחו לי תרומה שהאדם שנותן הרי הוא לוקח לעצמו, שהרי הכתוב אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך, ואין הממון שלו כלל, אלא על ידי הנתינה הוא לוקח ממון לעצמו.

ובבעל הטורים בפרשת כי תשא כתב וז"ל ונתנו איש כפר נפשו, ונתנו אם תקראנה למפרע יהיה גם כן ונתנו. לומר לך מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו, ולא יחסר לו בשביל זה כלום עכ"ל, וכן הכתוב והכהו נפש תיבת והכהו גם כן נקרא לפניו ולאחור להורות לנו חומר הדבר, דכל מה שעושה לחבירו רעה ישוב אליו רח"ל.

ושמעתי בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שאמר על הפסוק ויבא לאביו שנקרא לפניו ולאחור, ללמד שכשם שמכבד הוא את אביו ואת אמו כן יכבדהו בניו, וזהו ויבא לאביו כן להיפך ויבא לאביו.

וראיתי דבר נחמד בספר דביר קדשו להגאון ר' יעקב גולדברג שליט"א שמה שאמרו אחי יוסף ליוסף אנא שא נא ניתן לקרוא ישר והפוך, והביאור בזה ע"פ מוש"כ הגר"א לגבי תרומת ישראל שנאמר ונתנו וביאר שם דמילת ונתנו אפשר לקרותה ישר והפוך

באור החיים על הפסוק אם כסף תלוה כתב וז"ל וזה הוא אומרו אם כסף תלוה את עמי, פירוש אם ראתה שהיה לך כסף יתר על מה שאתה צריך לעצמך שאתה מלוה לעמי, תדע לך שאין זה חלק המגיעך אלא חלק אחרים, שהוא העני עמך, ובוה רמז כי צריך לפתוח לו משלו. ואולי כי רמז לו גם כן שלא יתנשא ויתגדל על העני בראותו כי הוא הנותן לו, והוא אומר לא תהיה לו כנושה לשון נשיאות ומעלה, כי משלו הוא נותן לו. וחזר לומר כנגד ההלואה לא תשימון עליו וגו', עכ"ל.

וכ"כ ברמב"ן (שם) על הפסוק לא תהיה לו כנושה וז"ל הוא המלוה, יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה, כענין שכתוב ועבד לזה לאיש מלוה (מושלי כ"ב ז'), אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לזה ממך לעולם, ולא תשים עליו נשך, שהוא נשך כסף נשך אוכל (דברים כ"ג כ'), אבל תהיה ההלואה אליו חסד, לא תטול ממונו תועלת כבוד ולא תועלת ממונו, עכ"ל, ומבואר דיסוד מצוות הלוואה, והאיסור ליטול רבית עליו, וכן הלאו דלא תהיה לו כנושה הכל הוא מטעם אחד, משום שהממון אינו שלך, ולכן צריך להרגיש כאלו לא לזה ממנו.

ושמעתי בשם הרבי מקוצק זצ"ל שאמר אם אדם רוצה שהכסף ילוה אותו לאחר מותו, יקיים את הפסוק אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, וביאור הפסוק הוא שהכסף שאתה נותן לעני יהיה עמך, הוא הכסף שילוה אותך לעתיד.

וכן מוש"כ ויקחו לי תרומה ולא אמר ויתנו, שבאמת כשהאדם נותן הוא לוקח לעצמו, ומה שנותן אינו נותן משלו אלא משל חברו, וכמש"כ בספורנו בפרשת משפטים עה"פ ושמעתי כי חנון אני, אף על פי שלא יוכל לצעוק עליך חמס שהרי הוא חייב לך, מכל מקום כשיצעק אלי על ענייתו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך, אתן לו קצת ממה ש"הייתי חונן אותך יותר על ספוקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרים".

וכתב עוד שם כי חנון אני. והני חונן כל צועק כשאין לו חונן זולתי, לפיכך טוב לך שאתה תחננהו בהשבת עבוס, באופן שיתמיד לך החן מאתי, שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים, עכ"ל.

ונמצא שהאדם אינו נותן משל עצמו אלא לוקח לעצמו על ידי נתינתו, שהרי כשנותן זוכה לקחת התרומה לעצמו, וכמו שכתב הבית הלוי בפרשת תרומה וז"ל ודקדק הכתוב ואמר ויקחו לי תרומה ולא אמר ויתנו לי תרומה, דעיקר מה שיש לו להאדם בממונו הוא מה שנותן לצדקה, דגם מי שיש לו ממון הרבה אין הממון שלו רק הממון מונח אצלו, והוא דומה ממש לחתיכה גדולה הרבה של צוקר המונח בארגז סגור וזבוב אחד ג"כ בתיבה הולך עליו וגם אוכל ממנה כמו שירצה, היוכל הזבוב להתפאר שהוא עשיר ויש לו הרבה, אחרי כי גם הוא סגור וגם דאין בכחו לטול כולו לעצמו, כן העשירות לגבי האדם דהוא רק מונח אצלו ולא שהם שלו ורק הסך שנותן לצדקה הוא שלו ממש. וזהו דאיתא במס' ב"ב (דף י"א) גבי מונבו המלך שביבז אוצרותיו לצדקה ואמר אבותי גזזו לאחרים ואני גננתי לעצמי, וזהו ג"כ מה